

izgled i lik vladike rada

Ivan Meštrović: NJEGOŠ

Sl. 1. Originalna slika

Sl. 2. Snimak sa jednog portreta

... Tridesetih godina ovoga veka, ipak, Srbija, koja većito ide napred, vrlo se zagrejala bila za odluku, pa za ostvarenje spomenika Njegoševa u Beogradu, i izvela jedno doista grandiozno narodno upisivanje priloga za tu svrhu. Skupio je Odbor pun milion dinara — u ono vreme mnogo novaca. Brige i nade je preskoko drugi svetski rat, a majstor — vajar Ivan Meštrović izradio je svega malu, takoreći stonu glavu Njegoševu. Ta je glava umnožena i prodavana, (da bi fond još porastao), ona je dakle prilično ušla u javne i privatne zgrade, i zato je danas i ona prilično poznata. Ta glava je lep prikaz „lijepoga Vladike“, ali mi smatramo da je netačan prikaz Njegoševa lika, i spoljašnjega lika, i lika kao simbola unutrašnjega čoveka.

Glava z oduje tanan umetnički rad, ali to nije suštinski Njegoš, nije ni po čemu onaj Njegoš koga nam pokazuje ilustrovanji prilog broj 1. Lik je kod Meštrovića, bez potrebe, i mnogo idealisan, i to neadekvatno originalu idealisan: poza glave, kao simboličtka unutrašnjega čoveka neadekvatna je biću Vladičinu, neadekvatna istina. Glava Njegoševa je ne samo netačno, nego bezumno neprijatno pogupna — čovek sli i neobično sebi zaboležiti: da je teško bolesnome Vladici glava tako ne-moćno padala na grudi, da ju je trebalo podupirati. Teško bolesnome Vladici je žmurio — i ovaj Njegoš u bronzi mogao bi žmuriti, pogled čoveka je nestao. Dalje. Lice je, prema vertikalnoj osovini, sažeto u uzak profilski model, pun kostiju, očišćen od mesa — što je sve netačno i tuđe. Čelo i greben nosa usložno otvorniti kao centralizacija lika — što je takođe netačno. Crtež kostiju i modelovanje mršvih površina izvanredno je čisto, prava kaligrafija crta ali Vladika nije imao tako direrovski (Dürer) rezan, oštar i svih lik. Naprotiv: okruglast, oblih obraza lik. Zatim, ta uska glava izlazi iz jednog potpuno tuđeg zatiljka, grubo mišićave ili mesne vratine nekog lađarskog momka koji o pleća i vrat pritegnutim uzetom vuče uzvodno dereguliju. Skulptura ova nije protakla iz originalnih podataka; to nije Vladičin originalan i normalan lik, to nije izraz duhovne ili karakterne konstitucije Vladičine. Što još posebno žalimo, to je sledeće: ta umetnička vizija Meštrovićeva, to je već više no prilično tipizovan model njegov za glave markantnih muškaraca iz vrlo raznih kategorija. Što taj model u autoportretu Meštrovićevu; isti model u nekoliko glava Kosovskih heroja; donekle u lepjoj glavi Indijanca jahaba; pa eto sad stoji i u glavi Njegoševoj. Zatim, idealizacijom kakva je izvedena, skulptor je u dva sasvim pogrešna pravca „retuširao“ Vladiku. Prvo, dodao mu gospodstvenu u smislu evropski aristokratskom, ili egoističnom; a Vladika je bio dinaraki rasni i domaćinski otmen; doduše kućić i dinast, ali Crnogorac bez Crnogoricima. Drugo,

intelektualizovao ga je Meštrović kako se na već vrlo stereotip način prikazuju mislioci. Međutim, Vladika nije bio svetski stilizovan, nego sasvim osobeno, lično, i vrlo crnogorski uskladen; i Vladika nije bio sobni intelektualac koji samo zuri u knjige, nego je „kriatim umom“ doganjao znanja i skutanje po prostorima, i zato gledao otvorenih očiju preda se; iz vrlo tamnih očiju je malo tamno ozbiljno, dosta namrštenim pogledom pratio ljude. U pričama iz Hiljadu i jedne noći varedno su poetizovani kapci očiju, u smislu tom da je čovek interesantan i neodoljiv kad priskimuto gleda. Šta čemo, Vladika nije čarao kapcima: nije se, naročito desnim svojim okom — pogledajte pravu sliku — ni je se priškrinuto nego otvoreno mrgodio. A to mu desno oko valja čoveka i valja Gorski vijenec!

Vladika je sa svima ekstremima u sebi bio skladan; čuli smo, ističu to svi posmatrači. Otuda, nad onoliko brđanski kostur nije mogla zasesti druga do brđanska, delimično domaća i seljačka, delimično satanska muška lepota, no nipošto egzotika. Na duhovnom planu imamo isto: genialan u jezičkom izrazu i u metaforici, ostajao je Vladika narodski direktan i jasan. Na Vladičinom liku je mirnoća, što bi rekao Matija Ban hladnoća izraza bila najbližnji detalj; no i ta mirnoća bez naročito izbačenih spiritualnih obeležja. Meštrović pak, stegao je tome liku dušu, da bi napravio neku spiritualnu eksploziju crta. Ponavljamo: muški savladan izraz, otvorene oči u ispravljenoj glavi, nikakva poza koja bi bila apologetika Vladičinih misli i duhovnih borbi. Mirnoća je izraz moći, i prava, i znanja; poza je povremeni estetski običaj, Vladika Rade je za poze u liku i stavu bio suviše primitivan i suviše originalan, on sam, Rade Petrović. Ne mari što je daleko odgranao bio od svog stabla: koren nije pri tome nijedan iskidao. On je i stvarao poeziju, i bio lep i pun čari — koliko sa snagama izuzetne ličnosti toliko sa snagama primitivca. O-brazi Vladičini nisu bili ovalni, nije imao sivenost nosa i čela; čelo, više široko no visoko, nad oči se dakle nije nadnosila senka čela. Vladika je bio čovek vedar, uvek vedar, ali vedar ne u smislu „trala-la“, što bi rekao Francuz, nego u smislu uvek zapete inteligencije, narednosti za sve, snage i skoka da opusti reč koja strovali čoveka kao mače. Umeo je, Cezar i on, ujesti objektivno, rečju prostom, baš kao što je umeo i onaj Rimljanin u svojim jednostavnim objektivnim tekstovima o Ratovanju za Galiju. I „pred vratima pakla“, Njegoš se vedar spremao za akciju. Vedre svesti je bio i onda kada je, u dan svoga izdisanja, podigao glavu i rekao: „... čah živjeti još dvije godine!“ Šta li je sve metnuto u te „dvije godine!“ Vladika je bio kako u Svetom pismu stoji: „Otvoren um“ onih koji „razumeju pismo“ tajni i tuđesa sveta, Vladika nije

pisao romane i sudbine, nego vasijska i muška herojstva najvišega ranga. Vladika nikada čoveka unizio nije, ako je čovek iole valjao; nikada nad čovekom kukao nije. Vladika Danilo u Gorskom vijencu nije sam ništa uradio, samo se od briža kidao, ali kad god je očajan zavapio, pesnik ga je dizao do tragičnog veličanstva. Vladika Rade je, u čestitoj prepirci, Turcima stavljao velike stvari u usta, Šćepanu Malome, „laži i skitnici“, priznavao „čudnovatost“ u delima i u zbiru skrive-nih osobina. Lik i misao Vladičina imali su vedrinu čoveka koga vasijska nosi! „No, majstor Meštrović, čini se nije se pred rad svoj nanovo predao bio proučavanju Vladike, nije pobrao sve njegove portrete i fotografije, verne i doterivane, nije se ponovo i sav izložio uticaju moćne jedne ličnosti koji nije potrebna prerada i stilizacija, koja je preradu principski odbacivala: „Što god je od čoveka ne može savršeno biti. Što napisah, napisah, neću više u to ni bocnuti perom.“ Nije majstor Meštrović ponovo prešao sav život Vladičin od pretrgnute njegove mladosti u 17-oj godini do pretrgnute mladosti njegove u 38-oj godini. Odmučio je Njegoš Gorski vijenac! Nikada oči nije obario ni glavu po prsima valjao onaj ko je Gorski vijenac otmučio i ispevao! Nije trebalo ni genialnom rukom bocnuti u original njegova lika.

Lma jedan autobiografski podatak, rukom Vladičinom ispisani i u štampu poslat, tekst u progovoru Vladičinu pred dramski spev Šćepan Mači, gde je Vladika liko dodao crtu u portre svoje pojave, u zračenje te pojave — što uvek i tražimo na dobrom portretu. U Veneciji, u velikom arhivu, sakupljao je Vladika građu za istoriju Crne Gore u doba Šćepana Malog. Tražio je saradnike za dugotrajn posao pabirčenja, i za stručno pravilan rad ispisivanja... „gospodin Tomazeo usrdno priskoči a šavara od arhive, staroga markiza Solari, gotovo slobodnom i veselom gorskom poezijom i pričanjem zamidijam, te mi dobri starac počeo po mojoj igriti; pet šest valjajitih pisarčica tri čitave nedjelje go svima uglavima od arhiva kopaše...“ Podatak je možda ne najsrećniji primer spomenuti, one koja preskoci dobar ukus — Solari je bio star čovek od ranga — ali je podatak beskraino karak-rističan za čoveka koji brzo osvaja: „Dohodi, videh, pobedi“ — da se poslužimo klasičnom. E, takav čovek ne drži glavu povijenu, i ne uzima poze kabineta. Pravo u oči svemu, počevši od vasijskih tajni i Boga, preko velikih paša i ruskoga imperatora, pa i preko markiza Solari, do poslednjega svog čobanina.

I sada onoliko podataka o Vladičinu liku, pojavi i društvenom dejstvu koliko je ovaj napis bio kadar da pribere — sad da pogledamo u dva ilustrativna snimka ovde priložena. Isto to, samo mnogo, mnogo drukčije! Jedno je orao, sa onakvim

očima zapravo i orlušina krša crnogorskoga. Drugo je izdašno retuširani snimak sa nekoga portreta, koji portre, možda, „prerada“ drugog nekoga portreta, no koji, nije verovatno da je ikada i ikako bio prerada originala Jovanovića. Tamo, orao, ili, ako hoćete, Gospodar, i baš od Kosova; domaćin koji čuva narodne običaje; starenašnja čije se brige stepenuju do herojstva, do očajanja, do jarosti; vatrena narav pod hladnom spoljašnošću „Ovde, gospodin Rade Petrović u crnogorskom kostimu. Sedi u fotelji; glava sužena i obrazi oduljeni; brada brižljivije pričešćana; ima ordene; poznata lepa ruka, lepa doista; još ulepšana; pojas manje nabubren i lepše uboran; na levoj ruci nema rukavicu i ovom slučaju da bi se usiljeno tanki prsti bolje istakli; a oči, divne, mora se priznati, ali, sranjivane sa onima, kao da su izašle iz kosmetičkog zavoda; jak odiljak u levoj obrvi polećen. Ne mari! ne mari što imamo i preinačeno Njegoša: preinačuju se znatni ljudi širom sveta i sami, a preinačuju ih i nacija, i pojedini stilizatori ili ukrastitelji. No, zato što tendencije ukrasteljice bivaju obično iste, dešavaju se ponekad i nemili rezultati: malo po malo, Mocart, Siler, Šopen, postali su do neraspoznavanja jedan isti lik. Sreća je, kod nas, što je pravi umetnik fotograf Jovanović znao šta je to original i ličnost, šta je estetika istine. Pa čemo i mi ovde povući original i istinu. Onaj sa jako namrštenim desnim okom — a prilično takvim i levim — bio je čovek koji nije primao reč Sime Sarajlij: „Sile kratke a viera kolobna.“ Onaj sa namrštenim okom je napisao: „Neke bude što biti i ne može“ u Crnoj Gori; i isti taj je napisao: kad umren ili me čeka potpuno nebiće, kao i pre rođenja, ili ču u večnost, u društvo božje — što je opet imperativ: da bude što biti ne može i na nebu. Onaj sa mrgodno snažnim pogledom je iscrtao vinjetu za crnogorski novac: zlatni perun, 2 talira, a iznad toga stisnuta pesnica iz koje sejavu munje u dva pravca. Onaj sa namrštenim okom je dim u dim odgovorio na bezobrazno pitanje bimbasino: „Odvade do Cetinja? prijatelj može stići za šest ura, a neprijatelj možda nikada stići neće.“ Onaj sa neustrasivim mrgodnim ponosom je napisao stihove: „Bog na znade i mi sebe znamo — Više nama ne treba poznanstva.“ Onaj sa lepom rukom, ali ipak sa muškom šakom, rezao je stihove od čelika i od slonove kosti, da, kao što već rekomo, ta šaka je visila na mišici, a mišica na telu koje je u rvanju srušilo snažnog Blaža Radovića, i Blažo, šta će, rekao: „Ljutim se na Vladinu kao zac na planinu“... — Dok iz očiju onoga drugoga nikada ne bi krenulo: „Nebo nema bez groma cijenu!“

(Iz knjige: „NJEGOŠU KNJIGA DUBOKE ODAZVANJE“).

PAVLE POPOVIĆ

ptica nad bivšim gradom

Ogledaj se to više nisi ti jedino večna plavet prostire pustoš u tvom oku

zbogom sestro tame niz polje što se otkriva jutros u bledom vežu tiho ko posle drame na dragom kraju sunca gde se siva čulno a umiruće tvog tela vir i bolna isparenja

zbogom sestro kobi zidaj, ne pređaj se jer ovde sebar jeste da gradi i snuje sve kuće svoje i gradobrane jer ovde na zemlji jesu ljubav i ruševine da nas poreknu i odbrane

zbogom

sunce smrt ispreda dvoru tnom što propinje s k ptici a dole u miru trava već okiva um i ruku većtog neimara i mrku kupinu tnom istura zemlja u dokolici.

To više nisi ti. Pogledaj plavu pustoš u svom oku.

magistraljene vodama

Ponekad plaha ponekad spora nikad da doljno jasno da li od iskone li od skora ta reka što se nit peva nit čuti niti sriće ta reka što se kroz vreme i tiho i burno čas bistri čas muti da li se seća ta reka što tekla je bestragom Labom i Maricom od Lade još i od Peruna što tekla je blistavim Rasom i porazom u davni sumrak sebra i u svitanje guslama, svadom i preslicom ta najzad gusta od blata Morava i Una zelena

Korana što kao košuta proplankom tak skok i hod ima ta bolna naša žetva pomorom to oranje ta Neretva ta luda svadba, inat i pobuna ta reka što protiče kroz šume, krš i krčevinu najezdom kroz noćne vatre preko Srednjeg veka kroz tamjan, plač i medovinu na Čegar uzalud i na bele kosti kroz sitno kolo i pijanog dedu kroz znojava runa i zlatom vezen devojački jelek ta reka što se nit peva nit čuti niti sriće ta reka što se kroz vreme čas bistri čas muti i u venama što nam pomamno viče od pamćenja duža i veća što zaslužjena bi nekad ledom i sramotom ta reka kao zlo grdna što puži tnom ovim vrženo kao pokornost peša ta reka široka kao pluća ovog roda i kišna zemlje utabane spona oduvek i predvojnica ta nepresušna nada i neverica što puti su joj kao smrt i kao ljubav nepovratni kud me nosi kud me nosi!